

הגות וחינוך

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

ספר יונה – עלילה ומגמה

ספר יונה הוא, כידוע, ספר התשובה. הוא מציג בפני הקורא סיפור עלילתי על הנביא יונה, שנצטווה ללכת אל העיר החוטאת נינוה, ולהודיע לה, כי תיהפך בשל חטאתיה, אך הוא מסרב. הוא בורח מלפני ה' ומפליג באניה אל עבר תרשיש. יד ה' מטילה אותו אל הים, ושם הוא נבלע אל תוך קרביו של דג. בצר לו הוא מתפלל אל ה'. הדג פולט אותו אל היבשה, ויונה הולך עתה, בעל-כורחו, אל נינוה, וקורא עליה את הקריאה על ההפיכה הקרובה. זו מקבלת בעניין את הקריאה ופותחת בתהליך תשובה. ה' רואה את מעשי העיר, מרחם עליה וחוזר בו מהחלטתו, אך יונה אינו מרוצה מכך שה' "ניחם על הרעה". הוא מתיישב מקדם לעיר, מתחת לסוכה שהקים, וה' מצמיח קיקיון מעל לראשו - להגנה מפני השמש היוקדת. למחרת, עם עלות השחר, מזמן ה' תולעת, המכה את הקיקיון עד שיבש. יונה מתעלף מן החום ושואל את נפשו למות. חורה לו מאוד על הקיקיון שיבש. תגובת ה': "אתה חסת על הקיקיון... ואני לא אחוס על העיר...?"

קטע העלילה, שבו מסופר על העיר החוטאת, שחזרה בתשובה וזכתה לסליחת ה', משתרע על פני פרק אחד (פרק ג') מתוך ארבעת פרקי הספר, ודווקא הוא הפך להיות מרכזי. בשל כך נקבע, כי מטרתו של הספר היא, להציג בפני הקורא את מציאותה של התשובה ואת כוחה. הנה, לדוגמה, דבריו של הרד"ק על מטרת הספר: "ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל, שהרי עם נכרי... היה קרוב לתשובה, ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם, וישראל - מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב, ואינם שבים מרשעתם... ועוד, ללמד, שהאל-ליתברך חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם, וכל שכן כשהם רבים".

תפיסה זו, שספר יונה נועד ללמד את מציאות התשובה ואת ערכה - מוצאת את ביטוייה במישורים שונים: הספר משמש הפטרה ליום הכפורים, וזקן העדה, האומר בתענית ציבור דברי כיבושין לפני הקהל, משתמש בסיפור התשובה שבספר, כדי לעורר את שומעיו לתשובה (ראה: תענית טז, ע"א).

ברם, אם אמנם זו מטרת הספר - האפשר, שלנושא הזה, שהוא, כאמור,

הנושא העיקרי, יוקדש פרק אחד בלבד, ואילו שאר הפרקים, העוסקים ביונה ובהתנהגותו מצד אחד, ובשיחותיו עם המלחים ועם ה' מצד שני, אין להם ולרעיון התשובה ולא כלום? דומה, כי הספר היה יכול לפתוח בסיפור העיר החוטאת, להמשיך בהופעת הנביא ובקריאתו המעוררת, ולהמשיך בהתנערות העיר מחטאתיה ובצעדי התשובה שנקטה, ולסיים ב"יונחם הא-לוהים על הרעה אשר דבר לעשות להם". לו היה כך, היה זה אמנם ספר זוטר, בעל פרק אחד בלבד, אך היו בו כל המוטיבים הנדרשים לעלילת העיר החוטאת ולתהליך התשובה; מה לכל השאר ולספר?

לפיכך יש לומר, כי אמנם ספר יונה כולל בתוכו את רעיון התשובה, אך הוא לא נועד כל כולו אך ורק ללמד רעיון זה. הוא נועד בעיקר, להציג בפני הלומד נושא שונה, נושא העוסק במהות התשובה ובהצדקת קיומה. לפנינו, איפוא, ויכוח בין שתי עמדות - בין עמדת ה' האומרת, כי יש לאפשר לחוטא לשוב בתשובה, לבין עמדת הנבואה המתנגדת לכך והסבורה, כי "הנפש החוטאת היא תמות".

הבה נבהיר: הנבואה רואה את עצמה מופקדת על הבאת דבר ה' באזני העם, על אזהרת העם מפני הפרת דברי ה', ועל הצגת העונשים הצפויים לבוא. ככל שיוטלו העונשים, והחוטאים ישלמו על מעשיהם, "ייתב" לנבואה. כי זו תוכל להשתמש בכך להמשך דרכה, ולהפיק את המוסר הנדרש. כשהנביא יחזקאל אמר: "הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל י"ח, ד) - הוא לא אמר זאת כטיעון בויכוח עם העם, התמה על הנהל של "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה", אלא הוא קובע כאן את אחד מיסודות הנבואה: גמול רע לחוטא ושכר טוב להולך מישרים. בהשמט יסוד זה - יישמט הבסיס לאחד מיסודות מערכת הנבואה, לטיעוניה ולציפיותיה.

וה' אכן "סומך את ידיו" על יסוד זה של הנבואה; כלום חשבת, שהנבואה, שהיא בת השמים לא זוכה לגיבוי על יסודותיה, דרכיה וטיעוניה? אך הוא ברחמיו הרבים השמיע בשורה, העוקפת את הציפיה לגמול רע לחוטא, וזו בשורת התשובה. העונש הצפוי יסולק ויבוטל. החוטא יינקה מכל אלה, הוא יטוהר מזיהומו וישוב לכשהיה טרום החטא. הנבואה, כאמור, לא רצתה בכך. היא, אמנם, משמיעה את רעיון התשובה ומפיצה אותו, היא דורשת משומעיה לשוב מן החטא ולהתקרב לבורא, אך היא עושה זאת כשופר, כמייצגת את דבר ה', אך לא כחלק ממערך הנבואה, מרעיונותיה וממגמותיה.

ספר יונה הוא, כאמור, ספר העוסק בשתי עמדות אלו: ה' עם רעיון התשובה - מצד אחד, ויונה עם רעיון "הנפש החוטאת היא תמות" - מצד שני. ה' עם מידת הרחמים והחמלה - מצד אחד, ויונה עם מידת הדין והעונש - מצד שני. וכיצד מתבצע הויכוח בין שתי העמדות הללו? - בחלקו בשיחה גלויה ובחלקו במעשים.

וכך נשמעים הדברים מתוך הספר: דבר ה' היה אל יונה, שיקום וילך אל העיר הגדולה ויקרא עליה את הקריאה, ויונה מסרב. לו היה ה' אומר לו: "קום לך עתה" - לא היה יכול לסרב. אך מאחר ומילה זו לא נאמרה עדיין, הסיק יונה, כי הזמן לפניו והשהות בידו. הוא יברח, איפוא, למרחקים, וימנע מעצמו את קבלת ההוראה הנוספת, שאמורה לחזור ולבוא.

זאת ועוד: ה' לא אמר לו מה לקרוא, משמע שה' עוד יחזור ויבהיר לו את תוכן הקריאה. ועל אף שהדברים מובנים מאליהם - שעליו ללכת אל העיר החוטאת ולהשמיע באזני תושביה דברי תוכחה נזעמים - הוא החליט בכל זאת, לנצל את השהות שנוצרה ולהמלט מארץ ישראל - שבה מתגלה דבר ה' לנביאיו - אל עבר ארץ אחרת, שבחוץ לארץ, שבה הוא לא מתגלה. "תדע שאין השכינה נגלית בחוץ לארץ" (מכילתא, פתיחה פרשת בא), ואז, בהעדר עדכון פרטים חדש, ייפטר מן השליחות ולא יגיע אל נינוה החוטאת.

וזאת למה? מספר סיבות לכך:

א. שלא לחייב את ישראל. כי "הגויים קרובי תשובה הן", ואם תושבי נינוה ישובו בתשובה, והם אכן ישובו, תהיה בכך תביעה כלפי בני ישראל, על שאֵלה לא נענים לקריאת הנביאים לשוב בתשובה. יונה רצה, איפוא, למנוע קטרוג מסוג זה.

ב. יונה ידע, כי אשור, פטרונה של נינוה, עתידה לכבוש את ארץ ישראל ולמגר את תושביה. בבריחתו ובמניעת התשובה מנינוה הוא יגרום שזו תיהפך ותושמד, וארץ ישראל תנצל.

ג. יונה חשש לשמו הטוב כנביא. אם נינוה אכן תקבל את קריאתו ותשוב בתשובה - הוא עלול להחשב לנביא שקר, שהרי נבואתו לא נתגשמה! (ראה: פרקי דר"א, פ"ט).

על נמוקים אלה נבקש להוסיף נימוק נוסף, כי יונה סירב ללכת אל נינוה, כי הוא מייצג את מידת הדין ואת מיצוי העונש לחוטא, ולפיכך הוא מצפה לראות את נינוה נענשת על חטאתיה. בהתאם לכלל: "הנפש החוטאת היא תמות" - חייבים החוטאים לשלם על מעשיהם, כדרישת מידת הדין, וכל זכות תחליפית, כגון: תשובה, מהווה לדעתו עיוות דין והטיית צדק. הבריחה נועדה, איפוא, למנוע מנינוה את התשובה, כדי שזו תבוא על עונשה כנדרש. והוא ממהר. משלם את שכר האניה, הופך את הנסיעה לנסיעה פרטית אישית, וזו יוצאת לדרך.

תגובת ה' לא משתנה - סערה חזקה פורצת והאניה "חישבה להשבר". כאומר: לא תברח! אך ישנה תגובה נוספת והיא מתגלית דרך התנהגות המלחים.

אלה נתקפים בפחד והחלו לזעוק "איש אל אלוהיו". בנוסף לכך הם מטילים את כליהם אל הים. את זאת הוא רואה, והוא נדרש ללמוד את הלקח: ראה נא יונה, לפניך אנשים נכרים, המצויים במצוקה פתאומית, ומה הם עושים? הם זועקים - פונים איש איש אל אלוהיו, וכדי להנצל הם משליכים את כליהם לים; כלום לא תסיק מכך, כי גם אנשי נינוה עשויים לנהוג כמותם לכשיוודע להם כי הם בסכנה? כלום לא יסכימו להשליך מידיהם את החמס והגזל ובלבד שיינצלו? למה תעמוד נגד תשובתם? ה' מצפה, שיונה יתרגש ממראה עיניו, יעורר בליבו את מידת הרחמים, ויסכים, שגם נינוה תשוב בתשובה.

וינוה מסרב לקבל. תגובתו: "יונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם". מעשה זה מבטא התעלמות, לא איכפתיות, וכמובן - בהקשר הנדון - סירוב. יתירה מזאת: הירידה אל תחתית הספינה - רחוק מעמדת המלחים - אומרת, כי הוא מסרב לצפות בהתנהגותם, שוודאי אמורה להימשך ולהפגין התנהגות חיובית ורחימאית, והוא מסרב לעורר את מידת הרחמים שבליבו.

עתה אנו מצפים לתגובת ה', והיא אכן מגיעה, והפעם דרך התנהגות רב החובל. זה ניגש אישית אל יונה ומבקש ממנו לקום ולקרוא אל אלוקים. "אולי יתעשת הא-לוהים לנו ולא נאבד" - כך אמר. גם בפנייה זו טמון לקח ליונה. הוא מתבקש לראות גישה אנושית של נכרי, המתחנן אל יונה שיתפלל, לבל יאבדו המלחים. עליו להסיק, איפוא, את המסקנה, כי אפשר, וגם נינוה, כרב החובל, תפנה אל ה' ותבקש לבל תאבד; האפשר עוד לעמוד מן הצד ולהחריש? האפשר עוד להתנגד לתופעת התשובה?

יונה לא הגיב לקריאה זו, וחוסר תגובה אף היא כתגובה. יונה לא משנה את עמדתו. הוא ממשיך לישון, וכאילו אמר: אני מתחפר בעמדותי.

שוב תגובת ה', ושוב דרך המלחים. אלה הציעו להפיל גורלות ולברר "בשלמי הרעה הזאת - לנו". הצעה זו מלמדת, כי הם מודעים לכך, שהאסון המתגלגל ובא, נגרם, לא בשל מקרה טבע, אלא בשל רעה המצויה ביניהם, וכי יש צורך לברר במי האשם ולבערו! יונה שוב מתבקש ללמוד, ושוב מתבקש להקיש מן הסיטואציה הזאת על תושבי נינוה. אפשר, שגם שם, לכשיוודע דבר האסון המתגלגל ובא - יחלו לברר את האשמות המוטלות עליהן וישובו בתשובה. האין בכך כדי לשכנע את יונה, כי התשובה היא נושא רצוי חיובי ונדרש?

והגורל נופל על יונה. עברו זה מכה קשה, כאילו אמרו לו: אתה האשם ולמה עלינו למות? המסקנה המתבקשת: שמא גם תושבי נינוה ימותו בגללך, בשל סירובך להשיבם בתשובה? התסכים לשאת עמך אשמה זו? עתה הם נטפלים אליו בארבע שאלות: "מה מלאכתך, ומאין תבוא, מה

ארצך, ואי מזה עם אתה". אך הוא לא משיב על השאלות שנשאל פרט לראשונה: "עברי אנוכי". ומיד הוא מוסיף להם שני משפטים שאינם מהווים תשובה לשאלות: "ואת ה' א-לוהי השמים אני ירא, אשר עשה את הים ואת היבשה".

במשפט הראשון הוא מציין, שיראת השמים, שבו הוא נתון, היא יראה של הערצה, רוממות ואהבה ולא של עונש. זאת בהתאם לכלל הידוע האומר, כי בכל מקום שנאמר "את ה' אני ירא" - זו יראה מאהבה (ראה: המלבי"ם לקדושים י"ט, ג), כאומר: אין לי סכסוך עם אלוקי, ואין אני בורח מלעבדו. להיפך: דווקא משום שאני ירא ממנו יראה מאהבה, אני מסרב ללכת אל נינוה, ומדוע? כי הוא - וכאן בא המשפט השני - "עשה את הים ואת היבשה", הוא רבון על העולם והוא המקיימו, ואני כנביא מבקש לסייע לו בכך, שיכירו בו כל יושבי תבל, אך בו זמנית אני מצווה גם להזהיר את המורדים בו, שייענשו, ואני סבור שככל שאלה ייענשו - יותר ויותר אנשים יכירו בשלטונו ובאדנותו, לפיכך אני מסרב ללכת אל נינוה ובורח.

הבריחה היא בריחה מתוך יראה, מתוך הערצה, מתוך רצון לשמור על כבודו וגדולתו, ובעיקר - מתוך רצון לשמור על תפקידי כנביא, ולא חלילה, כמרד, כחטא, כפגיעה בכבוד ה'! הוא דורש, שיראו את בריחתו כחיובית ויתמכו בו, ולא כעבירה שראויה לענישה.

עתה באה תגובת ה' ושוב דרך המלחים: "ויראו האנשים יראה גדולה". תן דעתך, כבר לא "מלחים", כבר "אנשים"! הם עלו בדרגה. הם עתה אנשי יראה. אמנם יראת עונש, עדיין לא יראה מאהבה, אך יראים, ויראתם היא יראה גדולה. אף את זאת מתבקש יונה לראות: את טיבם החיובי של בני אדם. הנה מול עיניו הם מתעלים מדרגה פחותה לדרגה גבוהה יותר; כלום לא תיתכן אפשרות, שגם בנינוה יתרחש שינוי כה דרסטי? ואם אמנם אפשרי, האין זה כבוד העולם והבורא, שבריותיו משתפרים והופכים לעושי רצונו?

יתירה מזאת: האנשים (המלחים) תמהים: "מה זאת עשית?" הם מיסרים אותו על בריחתו מלפני ה', ויונה נדרש, איפוא, לראות, כיצד כל ה"פנורמה" שלפניו גוערת בו; כל זאת, כדי שיסיק מסקנות, שילמד את הלקח וישוב מהתנגדותו! תגובת יונה: שתיקה! וכאמור, גם השתיקה היא תשובה. זו תשובה של עקשות, של עמידה על עקרון הסרבנות. יונה ממשיך להגן על דעותיו ולהתחפר בעמדותיו.

תגובת ה' חוזרת ומבוטאת - שוב דרך שאלת המלחים: "מה נעשה לך וישתוק הם מעלינו?". לאמור: מן הראוי לטפל בך ולהעניש אותך, שכן בשלך הספינה עומדת לטבוע, ובהשוואת ההיקף - בשלך נינוה "תטבע", ועליך יהיה לשאת את האשמה!

תגובת יונה - מוכן למות: "שאוני זהטילוני אל היס" בנכונות זו מבטא יונה מודעות, כי "בשלי הסער הגדול הזה עליכם", ובדרך ההקשה - בשלי תיפול נינוה ותחרב, ואני מוכן לשאת בעונש ובלבד שלא לסגת מעמדתה של הנבואה, שהיא תומכת במידת הדין. "אמר רבי נתן לא הלך יונה אלא לאבד עצמו לדעת".

ברם, יונה עצמו אינו עולה אל הסיפון ואינו מטפס על גבי הגדר כדי להפיל את עצמו אל היס. הוא יודע כי התאבדות הוא מעשה אסור, אך הם, המלחים, אם ירצו - יעשו מה שיעשו. והנה הפתעה: המלחים נוהגים אחרת שלא כמצופה, והתנהגות זו היא שוב תגובת ה'. הם מנסים לייצב את הספינה ולהשיטה אל עבר היבשה. "ויחחרו האנשים להשיב אל היבשה". אמנם הם לא הצליחו בכך "כי הם הולך וסוער עליהם", אך הנסיון להציל את יונה ממוות ולהביאו לחוף מבטחים משמש אף הוא ביטוי לעמדת ה'. יונה מתבקש לראות כיצד חסים על נפש אחת על אף שהיא אשמה באסון הקרב ובא. ומכאן להסיק על נינוה המצפה אף היא, שיחוסו עליה.

ובכך לא נסתיימה תגובת ה'. המלחים, בטרם שישליכו את יונה אל היס, פותחים בתפילה אל ה' אלוקי ישראל: "אנא ה', אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא". הביטוי "דם נקיא" מופיע בתורה בפרשת "עגלה ערופה". הכהנים, לאחר שעורפים את העגלה, אומרים: "כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקיא בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם". הם מבקשים, אפוא, כי אשמת שפיכת דמו הנקי של החלל, שנתגלה באדמת הארץ, לא תוטל על עם ישראל. כאן משתמשים המלחים בביטוי זה, כאומר: אנא, דמו הנקי של יונה לא יוטל עלינו "כי אתה ה' כאשר חפצת, עשית". דהיינו: אנו ממלאים את רצונך; ויונה שוב מתבקש ללמוד את המסר העולה מן המחזה המומחז מול עיניו. הוא והמלחים יודעים, כי הוא לא דם נקי. מחוסר כל אפשרות אחרת הוא חייב להיות מוטל לים! כלום לא ילמד מכך כיצד יש להתייחס בחמלה לאנשים, אף שידוע כי הם אשמים? ויונה ממשיך בעמדתו. שוב לא מגיב. ולמרבת הפלא - הוא מאפשר שיטילוהו לים.

לאחר שיונה נפלט אל היבשה הוא כבר הולך בעל כורחו אל נינוה. הוא קורא עליה את הקריאה: "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת", וזו נכנסת לפאניקה. הם קוראים צום ולובשים שקים - "מגדולם ועד קטנם". כשהידיעה מגיעה אל המלך - הוא קם מכסאו, מעביר מעליו את אדרתו, מתכסה בשק ומתיישב על האפר. הוא מורה לכל התושבים הוראה, הכוללת שני חלקים, בראשון - הוראות התנהגות, כמו: צום, לבוש שק וקריאה אל אלוקים, ובשני - לשוב מן הדרך הרעה "ומן החמס אשר בכפיהם". התוצאה: "וירא א-לוהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה, וינחם הא-לוהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה". הכל, לכאורה, טוב ויפה, העיר החוטאת חוזרת בה מחטאתיה, שבה בתשובה, וה' בהתאם לכך, מוותר על הרעה.

אך ליונה חורה הדבר מאוד. הוא אומר אל ה': "כי ידעת, כי אתה א-ל חנון ורחום, אך אפים ורב חסד וניחם על הרעה". והוא מסיים: "קח נא את נפשי ממני, כי טוב מותי מחי". והשאלה היא: מדוע חרה לו עתה יותר מאשר חרה לו לפני שנשלח לשליחות נעלה זו?

אפשר שיונה ציפה, שנינוה, כעיר מושחתת, לא תיענה לו ולא תשוב בתשובה. היא, בסופו של דבר, תחרב, ואז תבוא מערכת הנבואה לידי סיפוק - החוטא יבוא על עונשו. אפשר שיונה חש, כי עתה הוא ייחשב לנביא שקר, שכן נבואתו לא נתקיימה, ואין כל ערבון כי התושבים יבינו, כי החורבן נמנע בשל תשובתם; אך אפשר גם אחרת, אפשר שאכזבת יונה נובעת מראייתו הנכונה את תהליך התשובה שהתנהל בנינוה.

הוא ראה, כי הם הלבישו שקים גם את הבהמות, וכי מנעו גם מהם מזון ומים. ולמה? כלום אלה חטאו? כלום אלה מסוגלים לקחת חלק בתהליך התשובה? לא! ראה מה אמרו חכמים: "אסרו הבהמות לחוד, והוולדות לחוד. אמרו לפניו: רבונו של עולם, אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמין על אלו" (תענית טז, ע"א). אפשר, שנקטו בדרך אוילית זו מתוך בורות, אפשר מתוך אכזריות; בין כך ובין כך הם נקטו בשיטת האולטימטום, הם מכריחים את הקדוש ברוך הוא לקבל את תשובתם!

עוד הוא ראה, כי הם קוראים אל ה' "בחזקה". לא "ברחמים", לא "בתחנונים", לא "בעתירה", לא "בקול גדול" - "בחזקה!" ומהי "חזקה" זו? על כך השיב האמורא שמואל: "אמרו לפניו, רבונו של עולם, עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע, מי נדחה מפני מ"י" (תענית, שם). כלומר: אנו עלובים ואתה לא, אנו רשעים ואתה צדיק - כלום אין זה נכון שהחזקים - החיוביים - יוותרו לחלשים? וטענות אלו מכוננות בתלמוד הירושלמי (תענית פ"ב, ה"א) "חציפה" (חוצפה).

עוד הוא ראה, כיצד הם שבו בתשובה. המלך הורה: "וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם", ואמנם כך הם עשו, אך מה הם עשו? על כך קיימת מחלוקת בין שמואל לרבי יוחנן. שמואל שיבח את התנהגותם. הוא אמר, כי הם החזירו אפילו את הקורות הגזולים שכבר שולבו בבניית הבתים. לדידו, הם פרקו את הכל והחזירו. לא כן רבי יוחנן. הוא לא שיבח. להיפך הוא אמר כי זו תשובה של רמייה. לדעתו הם השיבו רק את הגזל אשר בכפיהם, דהיינו את המזומנים המצויים ביד, את הכלים הזמינים, את הקורות המוטלות שעדיין לא שובצו בבניה, אך את הגזלות שאינם תחת ידם, את הקורות הבנויים, למשל, הם לא החזירו.

ובעיקר הוא ראה, כי הם צעדו רק צעד אחד מצעדי התשובה ולא את השניים הנדרשים. כידוע, ישנם שני צעדים "אסטרטגיים" לתשובה: לשוב מן החטא, להתרחק ממנו ולעזבו, ולהתקרב אל ה' ולדבוק בו. הם שבו רק "מדרכם הרעה", אך כלל לא שבו אל ה'.

את כל אלה ראה יונה ושאל את עצמו: האמנם כך חוזרים בתשובה? האמנם מוכן ה' לקבל תשובה כה פגומה, כה צולעת, כה חסרה וכה בלתי מושלמת? וכאשר ראה, כי אכן תשובה זו נתקבלה - חרה אפו וביקש את נפשו למות. הנבואה, כאמור, לא הסכינה עם רעיון התשובה, על אחת כמה וכמה שאינה יכולה להסכין עם תשובה כה "צולעת", קלילה, פגומה, ולא רצינית.

וכאשר ה' שואל אותו: "ההיטב חרה לך?" - הוא לא משיב, אך הוא מתיישב מקדם לעיר "עד אשר יראה מה יהיה בעיר". למה הוא ציפה עתה? הן תושבי נינוה שבו בתשובה, אמנם תשובה מגוחכת, אך שבו! עלינו לומר, כי יונה ציפה לחזרה מן התשובה. הוא אינו מאמין, כי תשובה חפוזה זו, המלווה בפאניקה ובהוראות המלך, תשנה את העיר כליל ותחזיק מעמד לאורך ימים. הוא שיער בבטיחות, כי הם ישובו עד מהרה למסלולם הרע ולשגרתם היומיומית. הוא החליט, איפוא, לחכות לרגע זה. הוא קיווה, כי אז, לכשיתרחש הדבר, הוא יוכל להצביע לפני ה' על צדקת דרכו, ולעמוד בצורה איתנה יותר מאחורי עמדת הנבואה: "הנפש החוטאת היא תמות!"

ואז בא האירוע עם הקיקיון שיבש. שוב חרה ליונה, שוב הוא מבקש את נפשו למות ושוב שואל אותו ה': "ההיטב חרה לך", אך הפעם יונה משיב: כן, "היטב חרה לי עד מות!"

כאן עוצר הקורא את נשימתו ותמה לנוכת הדברים: כשהיה מדובר בחרון אפו על כך שנינוה לא הושמדה, הוא לא השיב לשאלת ה' ולא אמר "היטב חרה לי עד מות", ואילו כשמדובר באכזבה פרטית, על מות הקיקיון - חרה לו עד מוות; האין כאן העדפת הטובה האישית על פני ההתמסרות להגן על ערכי הנבואה, שאותם הוא מנסה לייצג? במילים אחרות: אדם שמבקש למות על אבדן הקיקיון הפרטי, יותר משמבקש למות על הגנת עמדותיו הרעיוניות - מה זכותו להשמיע טיעונים נגד דרכי ה', כאשר הוא אינו די אוביקטיבי בגישתו לבעיות השעה והחברה?

אך ה' לא העמיד אותו על כך; ה' רק הראה לו, כי כשם שטובתו הפרטית חשובה לו, ליונה, והוא חס על קיקיון חסר ערך, כך חשובה לה' טובתה של עיר, והוא רשאי לחוס על בני אדם ועל בעלי חיים, שהוא בראם, הוא יצרם והוא מקיימם. מידת הדין היא אמנם מידה משפטית נכונה, צודקת וישרה, אך מידת הרחמים - הכרחית, נדרשת והגונה. אין ה' גורס להפעיל את מידת הרחמים במקום מידת הדין, אך כאשר הנאשמים שבים בתשובה, יש לחוס עליהם ולהפעיל כלפיהם את מידת הרחמים, גם אם תשובתם צולעת וחסרת שלימות. ויונה שותק. הפסוק האחרון של הספר כולל את טיעון ה' כלפי יונה; האמנם מוכח מכאן, כי יונה הסכים, וכי הנבואה תטה עתה כלפי גישת ה'? אפשר שכן. אפשר, שמכאן ואילך החלה הנבואה להשמיע גם את רעיון התשובה, ולהבטיח, כי התשובה תתקבל.